

УДК 681.3

А. Ф. Манако

КАРКАС ПОБУДОВИ МАНОК-СИСТЕМ

1. Вступ

Прискорення процесу інтеграції України у світовий інформаційний простір та підтримка випереджального розвитку національного навчально-орієнтованого кіберпростору вимагають розроблення та широкого впровадження інноваційних інформаційних технологій «навчальні об'єкти» (ІТНО). Застосування ІТНО також спрямоване на підтримку трансформації та удосконалення традиційної парадигми навчання, переозброєння всіх учасників навчання, освіти і тренування, поліпшення та збагачення їх компетенцій, сприяння більш якісній реалізації навчальних потреб, вимог і попиту кожного індивідуума, групи, організації, спільноти.

Позначимо символом S цілеспрямований розвиток інноваційних ІТНО. Він є динамічним складним наукомістким об'єктом, що базується на створенні та багаторазовому використанні нового знання. Новою науково-технічною проблемою вважаємо таку: «Як краще визначити та підтримати S?». Загальною методологічною базою для дослідження та моделювання S є інформаційний підхід, системний аналіз, лексикографічні та дидактичні теорії, математичний апарат категоріального аналізу. Зазначимо, що суттєвою характеристикою лексикографічних теорій є вивчення та використання результатів універсального явища (феномена, процесу) – «лексикографічного ефекту в інформаційних системах». За визначенням вважаємо, що лексикографічна теорія є такою концептуальною побудовою, суттєвою характеристикою якої є вивчення та багаторазове використання результатів лексикографічного ефекту в інформаційній системі [1]. У 1998 році було запропоновано нову концептуальну ідею – використання лексикографічних композитів для побудови інформаційно-комп'ютерних систем [1].

У попередніх статтях автора, присвячених розробці лексикографічної теорії побудови МАНОК*-систем на S, зокрема, описано:

- концептуальні ідеї побудови МАНОК-систем (далі позначені KI-МАНОК(), зокрема, KI-МАНОК = оптимізувати S у формі визначеного процесу, DP; KI-ШИРОКОВА) [2, 3], каркас вербального опису KI-МАНОК (ідеї та принципи визначення S у вигляді комбінацій кіберпросторів eldS, ldS, dS на S: вищого рівня модель (BPM) для KI-МАНОК-семантик [3]);

- принципи побудови МАНОК-систем (<ІННОВАЦІЙНІСТЬ^{1,3}>, <ВИЗНАЧЕНІСТЬ^{1,2}>, <УСВІДОМЛЕННЯ^{1,2}>, ІВУ-принципи) [2, 4, 5];
- каркас побудови МАНОК [5–7] та системні конструктиви моделювання на контенті МАНОК-систем на S [8];
- вербальне визначення МАНОК-систем [4], формальне визначення МАНОК-системи вищого рівня абстракції та реалізаційну функціональну архітектуру високого рівня [8].

Нижче описано каркас побудови МАНОК-систем.

2. Постановка задачі Z^{S, FA}

Постановка задачі з розроблення каркаса побудови МАНОК-систем (задачі Z^{S, FA}) записується в такому вигляді:

$$DP^{S, FA} : \langle \langle \hat{S}^{IBV} \rangle, \langle MOD \rangle, \langle \hat{S} \rangle, \langle \hat{S} \rangle, \langle \hat{FA} \rangle, \langle FA \rangle \rangle \tag{1}$$

$$DP^{\hat{S}} : \langle \hat{S}^{el, tax} \rangle \rightarrow \langle \hat{S}^{el, tax'} \rangle \rightarrow \langle \hat{FA} la \rangle \tag{2}$$

$$DP^{\hat{S}} : \langle \hat{S}^{el, tax} \rangle \rightarrow \langle \hat{S}^{el, tax'} \rangle \rightarrow \langle \hat{FA} la \rangle \tag{3}$$

$$DP^{FA} : \langle \hat{FA} la \rangle \rightarrow \langle \hat{FA} la' \rangle \tag{4}$$

$$DP^{FA} : \langle \hat{FA} la \rangle \rightarrow \langle FA la'' \rangle \tag{5}$$

$$\langle \hat{S}^{IBV} \rangle \subseteq \langle \hat{S} \rangle \tag{6}$$

$$DP \subseteq \langle \langle eldS \rangle, \langle ldS \rangle, \langle dS \rangle \rangle, \tag{7}$$

де DP – визначений процес;

<> – позначення комбінації того, що містять ці дужки;

S ≈ <eldS>, <ldS>, <dS> – комбінація з експедиційних (eldS), навчально-орієнтованих (ldS) та цифрових (dS) кіберпросторів на S;

MOD – каркас опорних часткових моделей і методів OЧМ / MODi МАНОК.

$$MOD \approx \langle MODi \rangle, \dots, (MODi \subseteq S);$$

... – те, що доцільно ідентифікувати / доповнювати до MOD;

<Ŝ> – визначені абстрактні МАНОК-системи;

<Ŝ> – визначені практичні реалізації Ŝ на базі визначеної FA;

FĀ – визначені функціональні архітектури Ŝ;

FA – визначені функціональні архітектури Ŝ;

→ – позначення ресурсу «...-стрілка» (композит DP);

<IBV> – визначені принципи побудови МАНОК-систем (<ІННОВАЦІЙНІСТЬ^{1,3}>, <ВИЗНАЧЕНІСТЬ^{1,2}>, <УСВІДОМЛЕННЯ^{1,2}>);

* МАНОК – Модель Агрегування Навчально-Орієнтованого [Науково-Освітнього] Контенту

$\langle S^{IBV} \rangle$ — практична реалізація МАНОК-СЛОТ:ІВУ:

ℓa — рівень абстракції $F\hat{A}$ та функторних $\hat{S}$, $\ell a < \ell a'$;

$\hat{S}^{\ell, \ell a}$ — $\hat{S}$ з рівнем абстракції ℓ , яку визначено ℓa аксіомами.

Умова $\langle S^{IBV} \rangle \subseteq \langle S \rangle$ означає, що будь-яка $\hat{S}(\hat{S})$ побудована на ІВУ-принципах, тобто на базі S^{IBV} .

У відповідності з АРІП-методом [4, 8], $\hat{S}^{\ell, \ell a}$ визначаються аксіоматичним методом шляхом додавання до м.ф.с. (мінімальної формальної системи) — категорія нових аксіом, тобто $\ell a x = \ell a x + 1$, або у загальному випадку $\ell a x < \ell a x'$. Додавання нових аксіом може викликати зміну м.ф.с., і тоді рівень абстракції $\hat{S}^{\ell, \ell a}$ зменшується, а значення ℓ — навпаки збільшується, тобто $\ell = \ell + 1$, або у загальному випадку до ℓ' , де $\ell < \ell'$.

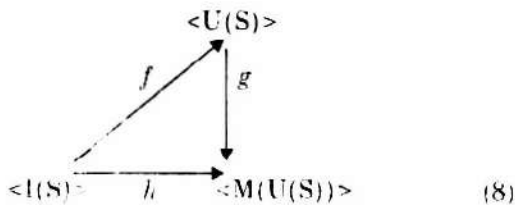
Приклад визначення ℓ , $\ell a x$:

$\hat{S}^{11}$ — це $\hat{S}$ з $\ell = 1$ (найвищим рівнем абстракції) та з кількістю аксіом $\ell a x = 1^*$, де $1^* + 1 = 2$, $1^* + 2 = 3$ і т. д., тобто 1^* використовується тільки для «стартової» м.ф.с. = категорія. Іншими словами, для зручності покрокового «відстеження» людиною додавання нових аксіом вважаємо, що для цієї м.ф.с. «стартова» кількість аксіом дорівнює 1;

$\hat{S}^{22}$ — це $\hat{S}$ з рівнем абстракції 2, що означає використання наступної м.ф.с., та $\ell a x = 2$ означає, що до аксіом визначення цієї наступної м.ф.с. додано ще одну аксіому.

Наступні приклади дуже важливі для розуміння і побудови формального опису $\hat{S}^{\ell, \ell a} / F\hat{A}\ell a$ та їх змістовної інтерпретації в цілому.

Приклад опису лексикографічного ефекту на S на базі КІ-ДЖЕРАРДА, КІ-ШИРОКОВА та КІ-МАПОК у вигляді діаграм:

де $I(S)$ — клас елементарних інформаційних одиниць [I] на S;

$U(S)$ — клас елементарних інформаційно-дидактичних одиниць на S. Згідно з ВРМ-КІ-МАНОКР-семантик, $U(S)$ є ментальною структурою, схемою [3] та представлена в МАНОК;

$M(U(S))$ — результати цілеспрямованих взаємодій Γ з $\langle I(S) \rangle$, $\langle U(S) \rangle$;

Γ — група у визначенні dS (ц-кіберпростір):

= група людей /ГН/, програмних агентів /ГА/;

= група ролей ГН/ГА з лексикографічної системи ролей VOC(Гролес);

f, g, h — це DP, що реалізуються Γ , при цьому $g \circ f = h$.

Опорні $U(S)$, позначені як $U_0(S)$, визначаються процедурою π (аналогійним чином і для $I(S)$):

$$\begin{aligned} \pi: \langle U_0(S) \rangle &\rightarrow \langle U(S) \rangle, \\ \langle U_0(S) \rangle &\subseteq \langle U(S) \rangle. \end{aligned} \quad (9)$$

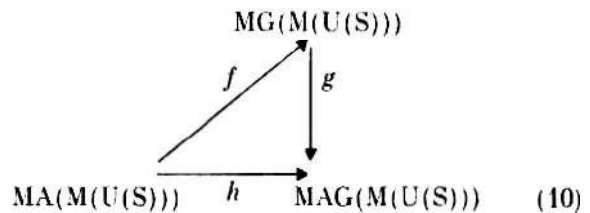
Трійку $\langle U(S) \rangle$, $\langle U_0(S) \rangle$, π також ототожнюємо з класом ЕІДО та використовуємо це позначення поряд з $U(S)$. $U_0(S)$ як еквіваленти, вважаючи, що породжувальна процедура π визначена і зрозуміла з контексту. Приклад використання π — підтримка використання еквівалентних багатомовних $\langle U(S) \rangle$.

Вербальний опис КІ-ДЖЕРАРДА. Навчальні одиниці потрібно виробляти більш малими [=U(S), ціль] і комбінувати їх [=MA(M(U(S))), MG(M(U(S))), MAG(M(U(S)))] у велике різноманіття специфічних навчальних програм [=M(U(S)), пристосованих [=ціль] до кожного учня [=Г] [S].

Формальний опис КІ-ДЖЕРАРДА з використанням ОЧМ МАНОК <MODi-агрегування>:

<Конструктор> = <Агрегатор> [=MAG(M(U(S)))],
<Генератор> [=MG(M(U(S)))], <Аналізатор> [=MA(M(U(S)))].

та комутативних діаграм:

Приклад інтерпретації компонентів Γ , $U(S)$, $M(U(S))$, $\langle MA(M(U(S))) \rangle$, $\langle MG(M(U(S))) \rangle$, $\langle MAG(M(U(S))) \rangle$.

Автори відомих дидактичних теорій С. М. Reigeluth та L. M. Nelson описують та розглядають такий типовий навчальний контекст (ситуацію): «Коли вчителі [=Г] *унерве* отримують навчальні матеріали [=M(U(S))], то вони часто розбивають їх на складові частини [=MA(M(U(S)))] / <MG(M(U(S)))> та у подальшому складають різними способами [=MA(M(U(S)))] / <MG(M(U(S)))>], щоб підтримати свої індивідуальні навчальні цілі [=MAG(M(U(S)))]». Зазначене підказує одну з причин того, що саме орієнтація на багаторазове використання навчальних компонентів може бути вигідною, корисною з дидактичної точки зору» ([=...] — Авт., див. також у [8]).

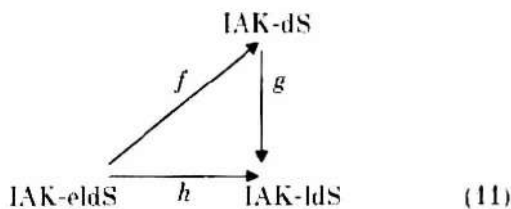
Приклад зовнішніх властивостей /суттєвих характеристик $\hat{S}^{\ell, \ell a}$ — ІАК-діаграми. За визначенням [4]:

IAK. Інноваційне агрегування об'єктів навчально-орієнтованого контенту, яке доступне у формі навчального об'єкта.

МАНОК-МАЙСТЕРНЯ¹. *вербальний опис МАНОК-системи.* Система, що за допомогою МАНОК-СЛОТ:ІВУ (тобто ІВУ-принципів) підтримує динамічне створення нового е-знання на S у формі IAK.

МАНОК-МАЙСТЕРНЯ². *«наївне» визначення-аналогія МАНОК-систем.* «Величезне, все зростаюче багатство знань розкидано сьогодні по всьому світу. Цих знань, ймовірно, було б достатньо для вирішення всієї величезної кількості труднощів на ших днів — але вони розсіяні й неорганізовані. Нам необхідне очищення мислення в своєрідній *майстерні*, де можна одержувати, сортувати, підсумовувати, засвоювати, роз'яснювати і порівнювати знання та ідеї» (Герберт Уелс, 1940).

У відповідності з принципом ІННОВАЦІЙНОСТІ² [= Основний критерій оцінювання МАНОК-систем — ступінь використання IAK на S за допомогою МАНОК-систем], для розв'язування задачі (1)–(7) ключовим поняттям / суттєвою характеристикою МАНОК-систем є IAK-діаграми:

Вони повинні бути комутативними, тобто $g \circ f = h$ для будь-яких IAK з $\langle \text{eldS} \rangle$, $\langle \text{ldS} \rangle$, $\langle \text{dS} \rangle$ і для будь-якої $\hat{S}^{t,lar}$.

IAK-діаграми типу (11) визначено згідно з принципами ІННОВАЦІЙНОСТІ^{1,3} та принципами визначення $S \approx \langle \text{eldS} \rangle$, $\langle \text{ldS} \rangle$, $\langle \text{dS} \rangle$. Вони відображають різноманітні властивості *зовнішньої* поведінки $\hat{S}^{t,lar}$ і саме вони використовуються для визначення $\hat{S}^{11}$ (родове поняття). Для формального опису $\hat{S}^{t,lar}$ також використовуються *внутрішні* властивості, такі як MOD. Значимо, що у відповідності з принципом двійковості можна водночас змінити напрямки усіх стрілок у діаграмах (11). Наприклад, це означає, що коли ідентифікований IAK «заходить» в eldS, то його треба представити у композитах MOD, та в подальшому подати в $\langle \text{ldS} \rangle$ / $\langle \text{dS} \rangle$.

Приклад внутрішніх властивостей / суттєвих характеристик $\hat{S}^{t,lar}$:

$U(S)$ — суперклас елементарних інформаційно-дидактичних одиниць (ЕІДО) на S. Класи $U(S)$ або їх члени позначаються як $u(S)$ або просто u :

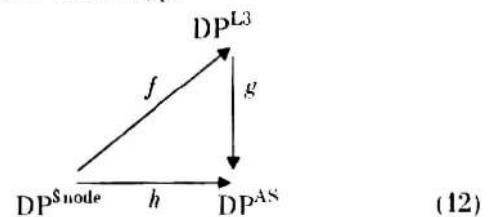
MOD, MOD_i, mod_i — суперкласи, класи або члени класів МАНОК:

f, g, h — цими латинськими літерами позначають композити загального DP^S , які звичайно називаються $\hat{S}^{t,lar}$ -стрілками, а композити типу $U(S)$, MOD — звичайно називаються $\hat{S}^{t,lar}$ -об'єктами та позначаються латинськими літерами a, b, c, d .

Багато об'єктів МАНОК уже ідентифіковано та описано, зокрема, на базі відповідних дидактичних та лексикографічних теорій, але в цілому клас $U(S)$ поки що залишається як «недоступна система» ЕІДО. Значимо, що у відповідності з КІ-ДЖЕ-РАРДА та КІ-ШИРОКОВА, це «відносно стала система зі скінченним набором ЕІО, ЕІДО».

Отже, необхідно формально визначити в МАНОК (за допомогою МАНОК-систем) кінцевий скінченний набір комбінацій $\langle U(S) \rangle$ [представлених в MOD, ..., $\langle mod_i \rangle$], з якого за кінцевим скінченним набором дидактично обґрунтованих правил можна отримувати будь-які персоналізовані $\langle M(U(S)) \rangle$. Використання останніх дає можливість задовольняти персоналізовані потреби або вимірювані навчальні цілі кожного Учня (роль). Іншими словами, необхідно формально описати проблему: як краще визначити $\langle U(S) \rangle$ та MOD як *початковий* та *кінцевий* $\hat{S}^{t,lar}$ -об'єкти? (Або навпаки — визначити $\langle U(S) \rangle$ як *кінцевий* $\hat{S}^{t,lar}$ -об'єкт, а ... — що є одне і те саме за принципом двоїтості.)

Приклад зовнішніх властивостей / суттєвих характеристик $\hat{F}\hat{A}t$. Для розв'язування задачі (1)–(7) ключовим поняттям та суттєвою характеристикою МАНОК-систем є IAK-діаграми (11). Але у відповідності з принципом ІННОВАЦІЙНОСТІ¹ [= *девіз і головний принцип побудови МАНОК-систем*, динамічне створення нового е-знання на S у формі IAK за допомогою МАНОК-систем, загальним кінцевим результатом використання яких будуть люди з високоякісними ЛЗ-компетенціями], для $\hat{F}\hat{A}t$ використовуються DP-IAK-діаграми (DP має композит IAK) виду:

Вони повинні бути комутативними, тобто $g \circ f = h$ для будь-яких IAK з $\langle \text{eldS} \rangle$, $\langle \text{ldS} \rangle$, $\langle \text{dS} \rangle$ і для будь-яких $\hat{S}^{t,lar}$ / $\hat{F}\hat{A}t$, де:

DP^{Snode} — це DP «IAK-вузол» у межах застосування $\hat{F}\hat{A}t$, виходом практичної реалізації якого є створені IAK;

DP^{AS} — це DP «Авторські системи» (наприклад, відомі як CMS, LCMS, LMS, MLE, NLN) для

побудови інноваційних ІТНО на базі багаторазового використання створених ІАК;

DP^{L3} — це DP , визначений на континуумі безперервного навчання $L3 = LLL$ [9], який забезпечує підтримку багаторазового використання створених ІАК.

Приклад опису узагальнення суттєвих характеристик $DP^{\hat{S}, \hat{F}\hat{A}}$.

По-перше, опис переходу, наприклад від $\hat{S}^{L, \hat{F}\hat{A}}$ до $\hat{F}\hat{A}la$, здійснюється у межах відображення категорій $\hat{S}$ у категорії $\hat{F}\hat{A}$ зі збереженням категорної структури, що потребує введення та застосування нового поняття — *функтор*. Введення функторів (як стрілок) між категоріями означає «підняття» на новий рівень абстракції. З технічних міркувань, щоб спростити та не переобтяжувати опис розв'язування задачі (1-7), в описах $DP^{\hat{S}, \hat{F}\hat{A}}$ та інших релевантних описах цей показник не відображається. Оскільки в цих описах необхідно «підняття» ще на один рівень абстракції, слід розглядати функтори як об'єкти. Крім цього, деякі ОЧМ МАНОК (MODi-агрегування: <форма-зміст>, <конструктор> = <агрегатор>, <генератор>, <аналізатор>) описуються також із застосуванням апарату категорій і є важливими компонентами опису $DP^{\hat{S}, \hat{F}\hat{A}}$ в цілому.

По-друге, опис $DP^{\hat{S}, \hat{F}\hat{A}}$ зупиняємо (відкладаємо), якщо:

- досягнуто хоча б одну $\hat{F}\hat{A}la^n$ (5), на базі якої можна реально проводити деталізовані інженерні розробки МАНОК-систем;
- моделювання S на базі МАНОК надало можливість реально оволодіти роллю та функціями МАНОК-систем у цілому.

По-третє, інтегральне застосування лексикографічних і дидактичних теорій та апарату категорій для побудови МАНОК-систем дає можливість визначити $DP^{\hat{S}, \hat{F}\hat{A}}$ та їх композити за допомогою суттєвих універсальних характеристик / властивостей ресурсів [8], які визначають їх роль у відношенні до інших ресурсів та визначають кращу поведінку, призначення $DP^{\hat{S}, \hat{F}\hat{A}}$. *Контексти* $DP^{\hat{S}, \hat{F}\hat{A}}$ змінюються на S у світлі нових знань. Якщо відповідні форми буде потрібно адаптувати до нових контекстів, то початком є перегляд «старих» концептуальних ідей побудови МАНОК-систем у цьому світлі.

3. Розв'язування задачі $Z^{\hat{S}, \hat{F}\hat{A}}$

Відповідно до принципу ВІЗНАЧЕНОСТІ¹ [=Постійне поліпшення відповідності вербальних і формальних описів МАНОК() на базі АРІП-методу] основним методом розв'язування задачі $Z^{\hat{S}, \hat{F}\hat{A}}$ є АРІП-метод [4].

АРІП-метод (<Абстракція — Реалізація (Абстракції) Ідей / Понять >) застосовується у формі DP , одним з кроків якого є МАНОК()-абстракція.

Крок МАНОК() -абстракція. Ключові поняття загальної постановки МАНОК()-задачі вводяться за допомогою формалізації, виходячи з вербального опису ключових ідей / понять з використанням мінімальної формальної структури (м.ф.с.) — МАНОК()-базису. У подальшому до цього базису покроково додаються / уточнюються релевантні ідеї / поняття однієї або більше теорій. *Примітка.* Ключове питання / проблема: «Як краще визначити м.ф.с. на вищому рівні абстракції?». Незважаючи на те, що вищого рівня абстракції МАНОК-система вже формально визначена [8], загальна рекомендація — комбіновано використовувати (на базі МАНОК-СЛОТ:ІВУ, *див.* там само МАНОК-ЗАДАЧІ^{1 5}); методи лексикографічних теорій; метод аналогій для ідентифікації релевантних [наявних / прогнозованих] фактів, ідей, абстрактних понять, ілюстрацій, прикладів (у т. ч. їх спеціалізації та суттєві характеристики універсального характеру, такі як «форма-зміст»); аксіоматичний метод.

Далі описано результати застосування АРІП-методу для розв'язування задачі $Z^{\hat{S}, \hat{F}\hat{A}}$. (Формальне визначення МАНОК-системи вважається справжнім.)

Аксіоматичне визначення $\hat{S}^{11}$. Позначимо $a = \text{IAK-eldS}$, $b = \text{IAK-dS}$, $c = \text{IAK-ldS}$, $f: a \rightarrow b$, $g: b \rightarrow c$, $g \circ f: a \rightarrow c$, *див.* діаграму (11). Ця $\hat{S}$ за визначенням містить у собі:

- 1) сукупність ресурсів, що називаються $\hat{S}$ -об'єктами;
- 2) сукупність ресурсів, що називаються $\hat{S}$ -стрілками;
- 3) операції (ресурси), що ставлять у відповідність кожній $\hat{S}$ -стрілці f $\hat{S}$ -об'єкт *input* f (початок стрілки, вхідний елемент) і $\hat{S}$ -об'єкт *output* f (кінець стрілки, вихідний елемент, у т. ч. ціль). Якщо $a = \text{input } f$, $b = \text{output } f$, то еквівалентним є запис:

$$f: a \rightarrow b, \text{ або } a \xrightarrow{f} b;$$

- 4) операцію, що ставить у відповідність кожній парі (g, f) $\hat{S}$ -стрілок з *input* $g = \text{output } f$ $\hat{S}$ -стрілку gf (або тотожний запис $g \circ f$), композицію fi g , з *input* $(gf) = \text{input } fi$ *output* $(g \circ f) = \text{output } g$, тобто $g \circ f: \text{input } f \rightarrow \text{output } g$, причому для кожних наступних $\hat{S}^{11}$ -об'єктів та $\hat{S}^{11}$ -стрілок $a \xrightarrow{f} b \xrightarrow{g} c \xrightarrow{h} d$ виконується *аксіома асоціативності*: $h \circ (g \circ f) = (h \circ g) \circ f$;

- 5) *аксіому тотожності*. Для будь-яких $\hat{S}$ -стрілок $f: a \rightarrow b$ і $g: b \rightarrow c$ справедливо $I_b \circ f = f$ і $g \circ I_b = g$, де I_b — одинична стрілка, тобто для кожного $\hat{S}$ -об'єкта b та $\hat{S}$ -стрілки I_b справедливо $I_b: b \rightarrow b$.

Приклад інтерпретації визначення $\hat{S}^{11}$:

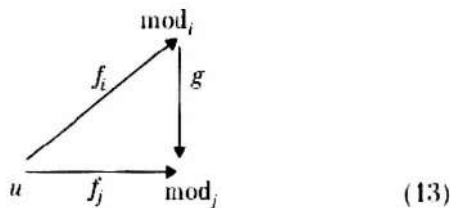
- термін *ресурс* використовується у значенні RDF-ресурсу, тобто ресурс — це все те, що може бути ідентифіковано;
- у відповідності з принципом двоїстості у діаграмі (11) напрями всіх стрілок можна одночасно поміняти на протилежні;

- IAK-dS у певному стані не зв'язано з IAK-eldS, тобто породжується тільки в dS. Наприклад, у глобальній Learning Objects Network (www.learningobjectnetwork.com). Отже, на eldS (в $\hat{S}$) повинні відстежуватися, акумулюватися й т. ін. усі IAK-dS / IAK-ldS;
- будь-який IAK-eldS повинен мати відповідну модель у MOD.

Визначення. Mod-діаграмою в $\hat{S}$ називається сукупність об'єктів mod_i, mod_j , спільно з деякими $\hat{S}$ -стрілками $g: mod_i \rightarrow mod_j$ між деякими об'єктами з цієї діаграми. Звернімо увагу, що кількість стрілок між об'єктами не обов'язково є визначеною.

Приклад інтерпретації поняття. Нехай mod_i та mod_j — це члени наборів ОЧМ МАНОК. Деякий новий «потенційний» член набору спочатку ідентифікується й за принципом часткового розуміння [4] відноситься до класу більш високого рівня. У подальшому він крок за кроком уточнюється або взагалі відкидається як відомий об'єкт (це означає, що стрілок $mod_i \rightarrow mod_j$ взагалі немає). Для формального опису подібних взаємозв'язків-трансформацій використовується композит — mod-діаграма в $\hat{S}$.

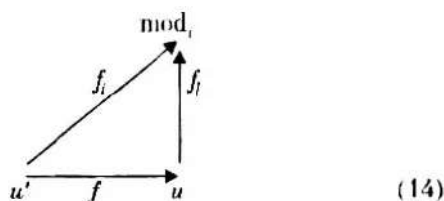
Визначення. <MOD>-діаграмою для mod-діаграми в $\hat{S}$ називається такий $\hat{S}$ -об'єкт і спільно із $\hat{S}$ -стрілками $f: u \rightarrow mod_i$ для кожного об'єкта mod_i з mod-діаграми в $\hat{S}$, що діаграма

є комутативною для будь-якої стрілки g з mod-діаграми, тобто $g \circ f_i = f_j$.

Приклад інтерпретації поняття. У (13) об'єкт і інтерпретується як член $\langle U(S) \rangle$, а mod_i та mod_j — це члени наборів ОЧМ МАНОК, які потрібно визначити повно.

Визначення межі <MOD>-діаграми. Межею mod-діаграми називається <MOD>-діаграма $\{f_i: u \rightarrow mod_i\}$ така, що для будь-якої іншої <MOD>-діаграми $\{f'_i: u' \rightarrow mod_i\}$ існує лише тільки одна стрілка $f: u' \rightarrow u$, для якої діаграма

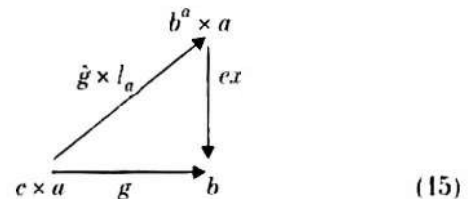
комутативна на кожному об'єкті mod_i з mod-діаграми.

Ця <MOD>-діаграма є універсальною відносно всіх своїх <MOD>-діаграм, як видно з останньої діаграми. Або, іншими словами, <MOD>-діаграма має універсальну властивість / характеристику, і для всіх <MOD>-діаграм існує тільки одна <MOD>-діаграма.

Приклад інтерпретації поняття. У (14) об'єкт і інтерпретується як ідентифікований член $\langle U(S) \rangle$ для класу mod_i ОЧМ МАНОК та будь-який інший u' з $\langle U(S) \rangle$ для цього класу є еквівалентним (як завжди, з точністю до ізоморфізму). Або, іншими словами, клас (mod_i) ОЧМ МАНОК визначено повно відносно $\langle U(S) \rangle$.

Визначення скінченно повної $\hat{S}$. $\hat{S}$ називається скінченно повною, якщо вона містить межу будь-якої своєї скінченної діаграми. Скінченна діаграма містить скінченну кількість об'єктів та стрілок між ними.

Визначення експоненціювання $\hat{S}$. $\hat{S}$ допускає експоненціювання, якщо в ній існує добуток будь-яких двох об'єктів та якщо для будь-яких двох об'єктів a і b існує $\hat{S}$ -об'єкт b^a , який називається експоненціалом, та $\hat{S}$ -стрілка $ex: b^a \times a \rightarrow b$, яка називається стрілкою значення, такі, що для будь-яких $\hat{S}$ -об'єкта c та $\hat{S}$ -стрілки $g: c \times a \rightarrow b$ існує єдина $\hat{S}$ -стрілка $\hat{g}: a \rightarrow b^a$, для якої діаграма

є комутативною, тобто $ex \circ (\hat{g} \times l_a) = g$, де символом $\times$ позначено декартів добуток.

Визначення (декартово) замкненої $\hat{S}$. (Декартово) замкненою $\hat{S}$ називається скінченно повна $\hat{S}$, яка допускає експоненціювання.

Аксіоматичне визначення $\hat{S}^{12}$. $\hat{S}^{12}$ — це (декартово) замкнена $\hat{S}^{11}$.

Приклад інтерпретації поняття. $\langle U(S) \rangle (=a)$, у відповідності з КІ-ДЖЕРАРДА та КІ-ШИПРОКОВА, є «відносно сталою системою зі скінченим набором ЕЮ. ЕІДО» — див. (6)–(7). Див. також про фрактал «Нові навчальні об'єкти на Вебі» в [8]. Нехай $\langle U(S) \rangle$ має m ЕІДО, а $\langle MOD(-b) \rangle$ має n ОЧМ, тоді $\langle MOD^{-U(S)} \rangle$ має n^m елементів. Отже, суть визначення $\hat{S}^{12}$ полягає у тому, щоб у термінах стрілок охарактеризувати всі DP з вхідними елементами з $\langle U(S) \rangle$ та вихідними елементами (значеннями) в $\langle MOD \rangle$ з використанням спеціальної стрілки ex (правло).

Наступним кроком є визначення $\hat{S}^{21}$. Для цього необхідно використати такі визначення — *підоб'єкт*

$\hat{S}$ (категорійний аналог поняття підмножина) та класифікатор підоб'єктів $\hat{S}$.

Визначення класифікатора підоб'єктів $\hat{S}$. Класифікатором підоб'єктів $\hat{S}$ називається $\hat{S}$ -об'єкт Ω спільно зі $\hat{S}$ -стрілкою $\text{true}: 1 \rightarrow \Omega$, такий що виконується Ω -аксіома, де знаком 1 позначено кінцевий об'єкт $\hat{S}$.

Ω -аксіома. Для кожної монострілки $f: a \gg d$ існує лише одна $\hat{S}$ -стрілка $\chi_f: d \rightarrow \Omega$, для якої діаграма

$$\begin{array}{ccc}
 a & \xrightarrow{f} & b \\
 \downarrow ! & & \downarrow \chi_f \\
 1 & \xrightarrow{\text{true}} & \Omega
 \end{array} \quad (16)$$

є декартовим квадратом; ! — це єдина стрілка, а стрілка χ_f називається характеристичною стрілкою (аналог характеристичної функції на множині) монострілки f .

Класифікатор підоб'єктів, якщо він існує, є єдиним з точністю до ізоморфізму.

Аксиоматичне визначення $\hat{S}^{21}$. $\hat{S}^{21}$ — це $\hat{S}^{12}$, яка має класифікатор підоб'єктів.

Для визначення $\hat{S}^{22}$ використовуються: аксіоматична система CL (класична логіка CL, що має єдине правило виведення); Ω -аксіома; поняття d -гратки (аналог частково упорядкованої множини з inf та sup , але для стрілок f і g).

Аксиоматичне визначення $\hat{S}^{22}$. $\hat{S}^{22}$ — це така $\hat{S}^{21}$, що для кожного $\hat{S}^{21}$ -об'єкта d -гратки є булевою алгеброю.

Отже, у DP ($\text{DP}^{\hat{S}\text{-FA}}$) формально введено правила виведення — *div*, визначення з Інформаційно-дидактичного базису МАНОК [5]. Зазначимо, що у відповідності з АРІП-методом, подальша спеціалізація / деталізація аксіоматичного визначення $\hat{S}$ виконується на базі відповідних теорій логіки. Реально оцінювати справжню відповідність, на наш погляд, можна тільки на базі усвідомлення найкращої практики деталізованих інженерних розробок МАНОК-систем.

4. Приклади практичного застосування

За останні п'ять років за участю та під керівництвом автора на базі МАНОК створено та впроваджені

но понад 50 інноваційних програмно-інформаційних ІТНО-продуктів, оформлено 15 авторських свідоцтв України [2]. У праці [8] описано високого рівня реалізаційну функціональну архітектуру МАНОК-систем, на базі якої розробляється демонстратор МАНОК-Системи Лексикографічно-Освітнього Типу «ІВУ-принципи» (розробник програмного коду МАНОК-СЛОТ:ІВУv1.0 — К. М. Якіменко) [4]. Довгострокова мета побудови МАНОК-СЛОТ:ІВУ — забезпечення постійної підтримки найкращої практики застосування ІВУ-принципів МАНОК-спільнотою.

В Українському мовно-інформаційному фонді НАН України розгорнуто роботи з розроблення МАНОК-СЛОТ: «Лексикограф Національної словникової бази [1]».

Список літератури: 1. Широков В. А. Елементи лексикографії. — К.: Довіра, 2005. — 301 с. 2. Манако А. Ф. Підхід до моделювання цілеспрямованого розвитку інноваційних інформаційних технологій «навчальні об'єкти» // Проблеми програмування. Спеціальний випуск «Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. з програмування УкрПРОГ'2006». — 2006. — № 2-3. — С. 475-481. 3. Манако А. Ф. Сетевое общество и учебно-ориентированные технологии для всех // Управляющие системы и машины. — 2004. — № 4. — С. 123-130. 4. Манако А. Ф. Принципы построения МАНОК-систем // Управляющие системы и машины. — 2007. — № 1. 5. Манако А. Ф. Информационно-дидактический базис МАНОК/S // Управляющие системы и машины. — 2005. — № 3. — С. 63-70. 6. Манако А. Ф. Модели агрегирования объектов навчального контенту на базі систем інформаційних і навчальних технологій // Проблеми програмування. Спеціальний випуск «Труди IV Міжнар. наук.-практ. конф. з програмування «УкрПРОГ'2004». — 2004. — № 2-3. — С. 587-594. 7. Манако А. Ф. Модели агрегирования понятийных объектов непрерывного навчання за підтримкою інформаційних і телекомунікаційних технологій // Системні дослідження та інформаційні технології. — 2005. — № 3. — С. 29-37. 8. Манако А. Ф. Системные аспекты моделирования целенаправленного развития инновационных информационных технологий «учебные объекты» // УСПИМ. — 2006. — № 6. — С. 10-19. 9. A memorandum on life-long learning. Commission staff working paper. — Brussels, SEC. 1832. 2000. — P. 36.

Надійшла до редакції 29.11.2006